

EEN ECHTE
VERMEER

EEN ECHE VERMEER

JAN VAN MERSBERGEN

Aerial Media Company

Jan van Mersbergen schreef dit boek vrij naar het scenario van Jan Eilander en Rudolf van den Berg voor de speelfilm *Een echte Vermeer* (regie Rudolf van den Berg), een productie van Rinkel Film, Fu Works en Cadenza Films, 2016.

Posterdesign: Sander Brouwer
Omslagfoto: Ricardo Vaz Palma
Vormgeving: Teo van Gerwen Design

www.facebook.com/EenEchteVermeer
www.eenechtevermeer.com
www.janvanmersbergen.nl
www.aerialmediacom.nl
www.facebook.com/Aerialmediacompany

ISBN 978-94-026-0127-5
NUR 350

© 2016 Jan van Mersbergen
© 2016 Nederlandstalige uitgave: Aerial Media Company bv, Tiel
1ste druk

Dit boek is ook leverbaar als e-book: ISBN 978-94-026-0135-0

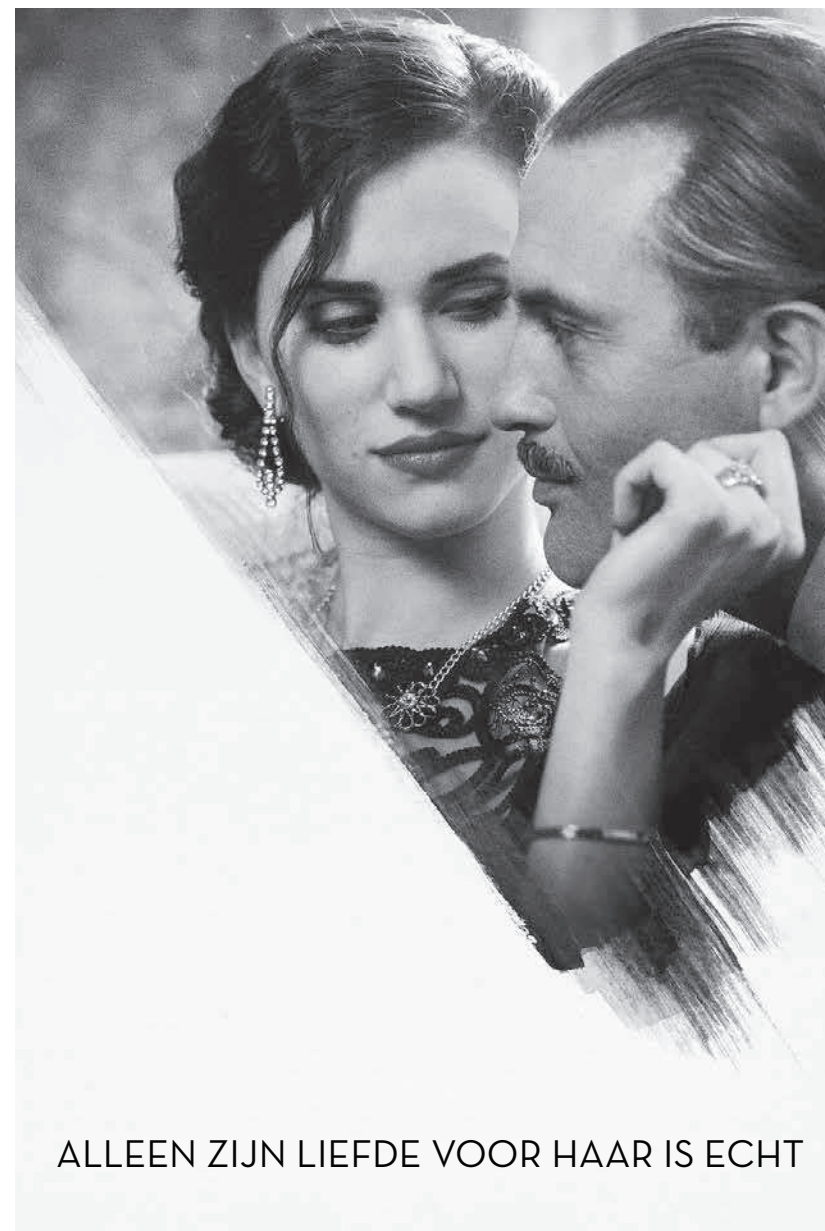
Blijf op de hoogte van het laatste nieuws over onze producten en auteurs!
Schrijf je in op onze nieuwsbrief op www.aerialmediacom.nl.

Aerial Media Company bv.
Postbus 6088
4000 HB Tiel

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 Auteurswet 1912, juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB, Hoofddorp).

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken dient men zich tot de uitgever te wenden.

ALLEEN ZIJN LIEFDE VOOR HAAR IS ECHT

SIGNATUUR

Vanuit het niets staat hij voor me: zijn zoon. Donkerder dan Han was, langer dan hij was en veel ouder dan toen ik hem voor het laatst zag.

Jac.

Ik noem zijn naam. Hoe oud zal hij nu zijn? Drie-, vier-, vijftwintig? Mijn vingers liggen nog op de toetsen van de trekzak, zoals ik mijn goede oude accordeon noem. Zijn verschijning heeft de muziek opgeslokt.

Ik kijk naar hem en hij kijkt naar mij, onze blikken lijken te botsen, zoals hij daar staat met zijn koffer in zijn hand. Een lange reis moet het geweest zijn. Dat dunne katoenen jasje, lang niet gewassen. Die koffer, die hoed in zijn andere hand, een baardje.

Hij zegt: Zigeunermuziek, net als toen.

Dat was het inderdaad, de noten zweefden net nog tussen de olijfbomen, boven de droge grond, het stof. De tijd lijkt te hebben stilgestaan want ook toen ik hier voor het

eerst kwam was het warm en stoffig, en de geluiden zijn hetzelfde: de krekels, heel soms die poort. Alleen mis ik de chemische lucht van de verf waar Han aan sleutelde, jarenlang. De rook, de dampen.

Over het pad komt Jac naar me toe gelopen. Hij zet de koffer op de tegels van het terras, net achter een stoel, ik hou mijn vingers stil op de toetsen.

Ik vraag hem waarom hij teruggekomen is. Waarom hij nu pas teruggekomen is, na de begrafenis.

Ik haalde het niet, zegt hij.

Onzin. Hij had het gemakkelijk kunnen halen. Hij wist dat hij ziek was, hij wist dat hij op sterven lag, iedereen wist het en we reizen tegenwoordig overal naartoe. Hij staat daar in zijn katoenen jasje en zegt: Ik hoorde dat jij die tekening hebt.

Dat klopt, ik heb hem, zwart en oud en een belediging voor mij en voor hem en voor iedereen die Han gekend heeft, iedereen die hem bejubeld heeft. Ieder op zijn eigen manier.

Maar ik zeg: Ik heb hem niet.

Hij gelooft me niet.

Echt niet, zeg ik.

Acteren kan ik, maar liegen is niet mijn sterkste kant, ik heb tekst nodig of geluid, en dus beweeg ik de accordeon en daar is de muziek weer, alsof de muziek het verhaal vertelt en liegt tegelijk – Ik heb hem niet, die tekening.

De eerste noten zwaar, en dan gaan mijn vingers sneller en is daar het ritme dat ik sinds mijn geboorte ken, dat levendig en ook verdrietig is, deinend en hotsend hier in de tuin. De gitaar en de viool die over de tonen heen harken en huilen denk ik er vanzelf bij.

Jac luistert.

Ik speel door. Ik kijk hem aan en zonder iets te zeggen maak ik hem duidelijk: Ik heb die tekening niet. Maar zoals die woorden een leugen zijn is de muziek dat ook, in alle kronkels die de muziek bezoekt, tonen die een voet laten tikken op de vloer, twee handen die klappen, mensen die dansen, mensen die hun tranen maar net binnen kunnen houden, dat allemaal in dit oude ritme.

Ieder publiek vraagt iets anders, ieder levensverhaal wordt anders verteld, zo ook ons verhaal. Deze muziek is het begin.

Jac luistert, maar hij lijkt op zijn vader, koppig, ongelovig, vasthoudend.

Ik speel maar even en toch is de muziek een reis van dagen, door verschillende landen, een heel leven. Muziek neemt je terug naar waar je geboren bent, naar waar die muziek vandaan komt, naar waar de muziek zich in je bloed heeft vastgezet. Naar Hongarije, waar mijn wieg stond. Jac weet daar volgens mij niks van, zijn reis gaat van Holland naar dit huis in Zuid-Frankrijk, naar Indonesië. Voor hem heeft deze muziek geen wortels. Mijn vingers

gaan als vanzelf over de toetsen, ook al wacht ik tot hij me onderbreekt, een zware donkere melodie waar vuur in zit en rook, waar een moment van rust in zit, bijna stilte. Even lijkt het alsof ik met dit deuntje alles kan verwerken want er schieten beelden langs van de oorlog en van de expositie, van een schilderij dat onthuld wordt en van mijn eigen gezicht, vastgelegd op een doek, van mijn ogen die dezelfde reis maakten en alles vastlegden, als een camera, maar die ook veel vergaten.

En dan zegt hij: Ik wil die tekening zien. Ik ben gekomen om die tekening te zien.

Wat moet je ermee? vraag ik rustig. Hij kan het papier bijna ruiken.

Het is mijn vader, zegt hij. Die tekening is mijn vader.

Hij heeft gelijk, ook daarin lijkt hij op zijn vader. Het gelijk aan zijn kant, en niet opgeven. Wat betreft karakter zijn ze hetzelfde, vader en zoon. Dat zag ik al toen deze jongen klein was en hij zijn vader een glas water kwam brengen in het atelier. Ze hadden dezelfde houding, dezelfde blik. Toen ik hem voor het eerst zag had Jac een pet op, hij droeg een korte broek en zijn wangen waren rood alsof hij een heel stuk gerend had. Vooral zijn ogen vielen me op, helder en sterk. Hij keek me aan zonder iets te zeggen, en iets vertelde me dat hij precies wist wat er allemaal ging gebeuren. Dat ik niet voor niets bij zijn vader was.

Ik zal de tekening even pakken, zeg ik.

Makkelijker gezegd dan gedaan. Die tekening ligt ver weg. Hij ligt in de rommelkamer, in een boek. Waar hij thuishoort, tussen de andere herinneringen. Achterste kamer. Kille gang door. Mijn blote voeten op de tegels. Stof danst in de lucht als ik de deur opendoe. Lang niemand geweest hier. Luiken open, licht binnen laten.

Ik vraag Jac of hij de Ilias kent. Homerus. Natuurlijk kent hij de tekening maar hij schudt zijn hoofd en zegt: Ik lees geen poëzie.

Vijftienduizend dichtregels over de wrok van Achilles. Achthonderd verzen. Duurde volgens de overlevering tien jaar, Han besteedde zijn halve leven aan wraak.

Dat zeg ik zijn zoon maar Jac wil het niet weten, hij komt hier voor iets anders. Dus lopen we door, gaan de kamer in.

In de rommelkamer oude stoelen met rieten zittingen, een trapje, een opgerolde poster, een oud raam waarvan het glas stuk is. Kleren. Een gereedschapskist. Moet hier ergens zijn. Op tafel of in die kast? Op die plank.

Hoe heette die oorlogsbuit van Achilles? Iets met een b. Moeilijke naam. Bri- nog wat. Briseis? Zoiets was het.

Was ik de oorlogsbuit? Niet vaak heb ik me zo gevoeld, alleen in de rechtbank en in Rome, toen alles nog niet definitief was.

Jac zoekt mee, ik wijs hem de kast.

Daaronder misschien.

Daar ligt het. Het boek is groot, het lijkt zich te verstoppen, of wilde ik dat boek wegstoppen, niet alleen hier maar ook in mijn gedachten?

Daar ligt het.

Ik neem het boek mee naar buiten en leg het op de terastafel. Het zonlicht doet de kaft glimmen. Jac wacht tot ik het boek opensla, maar ik doe niks, laat hem zelf maar kijken. Hij gaat tegen de rand van de tafel staan en slaat het boek open, daar staat wat hij zocht: de tekening.

Zijn ogen veranderen.

Zie je wel, zegt hij.

Zacht vloekt hij. Tranen in zijn ogen. Ik leg een hand op zijn arm.

Ik heb het maar één keer gelezen, toen ze me de tekening lieten zien. Toen wist ik genoeg. Toen wist ik wat ik eigenlijk al wist. Ik wist niks meer of minder. Het maakte niet uit.

Ik zeg: Weet je dat ik vaak jaloers op je was?

Jac kijkt op.

Jij bent de enige om wie hij echt gaf, zeg ik maar Jac wijst naar de geschreven woorden onder aan een tekening.

En dit dan?

*Dem geliebten Führer in dankbarer Anerkennung
gewidmet.*

Met daaronder zijn handtekening. Zijn echte handtekening.

Hij houdt nog even vol, die handtekening.

Ik zeg: Een vervalsing.

Hij schudt zijn hoofd: een verrader. Ik ben de zoon van een verrader.

Een jongen was hij, en hij lag in zijn armen, hij zag hem werken en hij bewonderde hem, zoals zovelen. Hij gelooft het niet, zoals zovelen Han niet geloofden. Dat was het spel. En dan deze woorden in dat schrift, gericht aan de Führer.

Een vervalsing, herhaal ik. Maar het vervalsen houdt ergens op en het maakt me niet uit hoe je ze noemt, het maakt me alleen uit wat ze denken, verder niks. Dat is zijn erfenis, wat in je hoofd zit haal je er niet zomaar uit, en als het eruit is stop je het ook niet meer terug. Dan is het er.

Jac zwijgt. Hij kijkt naar het huis, naar de ramen, daarachter de eettafel, de stoelen. Die donkere kamer, zijn donkere gedachten. Of zijn dat mijn gedachten?

Met wat voor vader wil jij verder leven? zeg ik dan, mijn stem anders, mijn toon anders. Alsof ik een paar keer ademgehaald heb.

Ik wijs hem een stoel en hij gaat zitten. Grote jongen, knappe man, zonder dat baardje.

Hij legt de hoed op tafel. De zon in zijn ogen. Het boek

op tafel. Voor mij is het ook lang geleden: dat boek, de tekening, die handtekening, alles wat er gebeurd is.

Ik ga tegenover hem zitten. Ik vraag of hij wat wil drinken, ik heb lekkere wijn. Wat er ook gebeurt, altijd is hier lekkere wijn. Daar zorgen de Fransen wel voor. Het verheldert en vertroebelt tegelijk. Meesterlijk.

Jac knikt.

Ik sta weer op, loop door de schaduw naar de keuken en in het raam zie ik mezelf voorbijgaan, mijn jurk niet het lichte en zomerse jurkje met de felle kleuren van nu maar het donkere van het schilderij. Uren daar zitten, en hij maar schilderen, zonder een woord te zeggen. Hij keek naar me omdat hij wist wat hij wilde maken, verliefd op wat hij zou maken. Ik wilde dat hij altijd zo naar mij kijken kon.

Op het aanrecht staat een fles rode wijn die al geopend is, een slokje slechts eruit. Ik pak twee glazen en neem de fles mee naar buiten, zet hem op tafel. Jac schenkt in. De wijn klokt. We proosten, we drinken. Glazen tikken tegen elkaar, hij slikt, ik slik iets later. Het boek op de tafel als een groot stuk marmer waar alleen het beeld nog maar uitgehouden hoeft te worden. Maar het is geen beeld, het staat niet vast, het is papier. Jac zet zijn glas terug op tafel en lijkt mijn gedachten te volgen.

Werkt die oven nog? vraagt hij.

Natuurlijk, zeg ik.

Hij loopt met de tekening naar de keuken, om de tafel heen naar de oven. Ik volg hem, ik begrijp wat hij wil doen.

Het liefst zou ik de accordeon weer oppakken en dit laatste moment begeleiden met de muziek die me naar het westen bracht, naar België, die me in een hotelkamer met de vader van deze Jac verbond, die me Rome liet zien. Dan zou het verhaal helemaal af zijn. Mooi rond. De cirkel gesloten, af. Een verhaal met hobbels en moeilijkheden en dat staat er op de laatste bladzijde: Eind goed, al goed.

Maar ik doe het niet. Dit is het moment van Jac. Hier heeft hij een reis voor afgelegd, ik was hier al en ik zal hier blijven, morgen ook, overmorgen. Zo lang het kan.

Geen muziek uit mijn verleden, uit mijn geboortegrond, alleen het plan van de zoon van de kunstenaar die de eilanden in de Oost verliet om de handtekening van zijn pa te zien, en om dat hoofdstuk af te sluiten. Tussen vader en zoon was er geen muziek, tussen hen waren er alleen schilderijen, lagen verf op doek, een krabbel.

Wat zijn die werken? Afbeeldingen van de werkelijkheid? Die Bijbelse verhalen, opgetekend. Is het allemaal werkelijk zo gebeurd? Wat is er echt en wat is er niet echt?

Ik pak het doosje lucifers van de richel boven het fornuis, kniel bij de oven, doe het deurtje open en draai aan de knop. Ik strijk een lucifer af en hou die bij de

opening rechtsonder. Woef, dat bekende blaffende geluid van vuur, ontsteking. Een begroeting of een aanmoediging.

Jac geeft me de tekening. Ik kijk er nog een laatste keer naar. Dan leg ik hem in de opening waaronder het vuur geel en blauw oplicht. Het papier vat vlam.

VROUW MET WEEGSCHAAL

Jac vertrekt weer. Hij heeft genoeg gezien. Hij laat mij achter in dit huis met mijn accordeon en mijn gedachten die ik moet ordenen. Hoe heeft het zo kunnen lopen, waar ging het mis, waar ging het keer op keer mis?

Het boek met die krabbel is natuurlijk niet het begin, eerder het einde. Die krabbel is niet hetgeen Jac en ik met elkaar verbindt. Dat was een schilderij van Han en een mes.

In die volgorde: hij schilderde het met zijn beste penselen om het – en dat was zijn plan – meteen na de onthulling kapot te steken. Zijn zoon was de enige die dat wist, en ik wist het ook. Ik was degene die hem ervan weerhield.

Maar zo ver zijn mijn hersenen nog niet, alles een voor een. Net nog zat die jongen, die man, bij me in huis, als een verloren zoon die teruggekomen is. Ook al ben ik zijn moeder niet.

Jac lijkt op zijn vader, maar ook op zijn moeder. Dat donkere. Dat donkere van Anna. Indisch. Een prachtige vrouw, donkere huid, donkere ogen. Trouwe ogen. Hij heeft me nooit verteld waar ze elkaar ontmoet hebben of hoe ze bij elkaar gekomen zijn, al kan ik me daar wel iets bij voorstellen, van haar uit gezien. Hij was in de twintig toen, een mooie man, een kunstenaar, al viel ze niet op dat schilderen. Ik stel me zo voor dat ze elkaar ergens in Delft troffen, jong en mooi, en je weet hoe dat gaat bij jonge mensen, alles lijkt definitief. De droom van het samenzijn en een gezin, een kindje, is zo dichtbij plots, dat moet dan allemaal gebeuren. Onwetendheid is de kracht van de jeugd. Dus waren ze bij elkaar, na die eerste kus al. Dus woonden ze bij elkaar in die kleine woning, slechts één kamer, amper ruimte voor het kind dat kwam en dat ze Jac noemden, amper ruimte voor Han om te schilderen.

Hoe gaat dat? Een Indische vrouw en een kunstenaar die samen in één kamer wonen. Han heeft me wel een keer verteld dat Anna geen verstand had van kunst, maar dat hoeft niet het probleem te zijn. Ik denk dat het meer de manier is waarop zij met kunst omging, met zijn kunst.

Hij portretteerde haar. Verpletterend zou het worden. Anna zat heel stil, dat kon ze wel. Ze was gedienschtig en braaf. Stilzitten is echter nog geen poseren. Een echte muze geeft meer dan alleen een gezicht en een paar

schouders en borsten. Poseren doe je met je ogen, net als acteren. Dat was het grootste verschil tussen die kleine brave Anna en mij. Als je poseert moet je weten wat het belang van het schilderen is, wat het belang van dat schilderij wordt, wat het belang van het poseren is. Dat moet op het doek.

Han was jong maar helemaal bezeten van dat schilderen, en van wat hij het doek mee wilde geven. Met Anna voor zijn neus kon hij dat niet, of misschien alleen een beetje. En dan was daar ook nog die jongen die net wakker werd of wat wilde drinken. Een model dat de kruik verlaat om de borst te geven, dat is een matig model, ook al is het kindje van de schilder.

Die kleine Jac.

Han ging wel met hem op pad. Wandelen. In de kinderwagen.

Die jongen de stad laten zien waar hij zo van hield, die straatjes, steentjes, de muren met oud stucwerk waarachter holle ruimtes waren. Dan klopte hij op de muur en zocht hij de holtes, en dan zei hij: Hoor je dat? Daar verschuilen bijen zich. Salamanders.

Luisteren en dan iets verzinnen. Die jongen laten zien wat er niet was.

Kijken was zijn vak, en eigenlijk het laten zien. Het kijken van anderen beïnvloeden.

Ook dan zocht hij de kunst. Ik weet dat hij een keer

met die jongen, echt klein nog, een huilende jengelende dreumes, in het Mauritshuis was – Han vertelde er met trots over.

Mijn zoon, zei hij dan. Mijn zoon zag de kunst.

Dat was Vermeer voor hem. Hij duwde die kinderwagen het Mauritshuis door en liet de kleine Jac kijken naar het *Gezicht op Delft*. Daar wonen wij, zei hij dan.

Jac staarde naar het schilderij. Een vierkante meter Delft. Het water van de Stadskolk met aan de voorste oever een paar kleine gestalten en aan de overkant de Schiedamse Poort en de Rotterdamse Poort. In de verte de kerktoeren. Wat doet dat met een klein kind?

Han had hem gezegd: We zouden niet zeuren.

Maar daar luisteren kinderen niet naar, dus natuurlijk begon dat jengelen ook in het Mauritshuis, ondanks Delft en ondanks de andere schilderijen. *Vrouw met de weegschaal*, die zagen ze ook. Daar had Han het altijd over. De kleine Jac hield pas op met huilen toen hij het *Meisje met de parel* zag, over haar linkerschouder keek ze Jac aan, en hij was stil.

Daar valt een mens bij stil, zei Han.

Lange tijd bleven ze elkaar aanstaren, baby en parelmeisje. Dat blauw en dat geel, die band in haar haren, en vooral ook dat wit van de kraag dat van het doek springt. Die parel is klein en grijs, lijkt niet eens te glimmen. Het waren haar ogen. Ze keek die jongen aan met glimmen-

de donkere ogen en ze hield haar mond iets open, heel spannend.

De weegschaal is anders. De vrouw van de weegschaal houdt haar ogen dicht, je kunt in ieder geval de pupillen niet zien, en daardoor is alle aandacht gericht op de kleine handweegschaal met twee hangertjes, een klein instrument om parels of diamanten te wegen, of goud. Kleine spullen van waarde. Een heel klein schilderij ook, met twee handen kun je het volledig bedekken.

Han zei over de weegschaal: Ze weegt geen parels of diamanten of goud, er lijkt niets op te liggen want de hangers zijn gelijk, en toch is die weegschaal niet voor niets. Ze weegt het lot. Met haar ogen gesloten.

Dat is wat er gebeurde. Het lot moet door een vrouw gewogen worden en Han wist dat ik die vrouw was, en niemand anders. Anna en Jac, ze lagen op die weegschaal. Spijtig is het niet, het lot is niet spijtig. Het lot is helder. Het slaat door naar de ene kant of naar de andere kant.

Parels liggen er op tafel, en dat andere meisje heeft een grote parel in haar oor, ook dat is het verhaal. Han begreep dat. Het lot van de een hangt aan het oor van de ander. Een verhaal stopt nooit ergens, een goed verhaal gaat altijd door. Een slecht verhaal trouwens ook.

Het verhaal van Han en van mij is vooral een verhaal met wendingen die niet anders konden zijn. Ik denk dat Jac dat wel weet, hij moest alleen zeker weten dat die

handtekening op het papier aan de Führer stond. Het heeft met kunstenaarschap weinig te maken. De Duitsers wilden Han niet als kunstenaar, die wilden Vermeer en alles wat er met Vermeer samenhangt. Anna wilde Han ook niet als kunstenaar, zij wilde een vader voor Jac, een beetje geld voor een groter huis, genoeg te eten.

Hij portretteerde haar en Anna zei: Het wordt vast prachtig.

Ik heb haar nooit iets horen zeggen, toch weet ik hoe haar stem is, geruststellend, warm maar ook onnozel. Prachtig. Een kunstenaar weet nooit of het prachtig wordt, en zij zei zomaar: Het wordt vast prachtig. Vast.

Wat doet zoiets met een kunstenaar wiens leven bestaat uit onzekerheid? Het wordt vast prachtig.

Ja, vast. Dat moet hij gedacht hebben.

En dan gaan zitten en wachten, want poseren was voor Anna tijdverdrijf. Haar ogen waren krachteloos als een klok die stilstond, en Han schilderde dus een stilstaande klok, geen leven in die ogen. Wat had hij anders kunnen schilderen?

En dan zei Anna, als het schilderij toonbaar was: Ik vind het mooi.

Wat doet dat met een kunstenaar? Is het een bevestiging en heeft hij die bevestiging van zijn vrouw nodig? Heeft hij juist kritiek nodig?

Ik vind het mooi.

Han zei: Dit kan iedereen.

Ze herhaalde met langere tussenposen: Ik. Vind. Het. Mooi.

Lief bedoeld, maar die woorden drukten hem verder de put in. Het ging er niet om of zij het mooi vond, hij schilderde haar, maar hij schilderde het niet voor haar. Hij schilderde voor zichzelf. Hij schilderde.

Wat gebeurt er met je als je iets maakt? Een schilderij, muziek, als je toneelspeelt? Toen ik in het eerste jaar van de toneelschool zat zei een van de docenten: Kijk maar goed wie er links naast je zit en kijk maar goed wie er rechts naast je zit, volgend jaar zitten zij hier niet meer.

Iedereen keek, ik weet nog precies wie er naast me zaten, al ben ik de namen vergeten. Een lange jongen met donker haar en een opvallende neus, hij zat links van me op die lage harde gymbank. Rechts zat een blond meisje, heel smal en met een mooie stem, dat weet ik nog. Die neus en die stem heb ik altijd onthouden, ook toen ze verdwenen waren. Ze mochten de opleiding niet afmaken, waarom weet ik niet. Er vielen gewoon veel mensen af, de selectie van een kunstschool. Ik moest en zou het afmaken, ik moest en zou gaan spelen, ik bleef zitten op die bank. Maar als ik speelde, welke rol dan ook, dan zette ik die neus op en dan sprak ik met de stem van die knappe blondine, dan dacht ik aan hen. Was ik het zelf die speelde? Hoe kun je jezelf zijn, als je speelt? Als je iedere dag

te horen kunt krijgen dat je vertrekken kunt. Als je iedere dag beoordeeld wordt.

Dat is kunst: iets maken en vervolgens te horen krijgen wat je gemaakt hebt. Of het dood is of leeft. Denken dat het leeft of denken dat het dood is.

Onzekerheid is de drijfveer.

De weegschaal die altijd doorslaat naar een van de twee kanten: zelfgenoegzaamheid of bijtende onzekerheid. Kunst slaat altijd door naar dat laatste, want als er ook maar iets van vertrouwen in het werk zit dan voelt het misplaatst en wordt een schilderij leeg, wordt een toneelrol hol als een olievat, dan is de lucht tussen werk en publiek zonder zuurstof.

Ik speelde Shakespeare. De feeks. Ontembaar, en iedere minuut dat ik op die planken stond trilde ik en beefde ik, het vallende doek en het applaus konden mijn lijf niet tot bedaren brengen. Iedere avond. De mensen zeiden dat het geweldig was, maar de docent van mijn oude toneelschool had na de première naar me gekeken in de foyer, een glas wijn in zijn hand, zijn hoofd iets scheef. Hij zei niets, hij keek alleen maar, en die blik nam ik alle voorstellingen mee, alle avonden, tot de reeks voorbij was.

Nu weet ik dat hij bewust niets zei, na die première. Dat hij naar me keek met dat wijntje in zijn hand, zonder met zijn ogen te knippen om me scherp te houden, die hele speelperiode lang. Mijn benen trilden, mijn knie-

schijven leken los op mijn knieën geplakt te zitten. En iedere avond presteerde ik weergaloos, hoorde ik jaren later van diezelfde docent. Hij was nog drie keer komen kijken, zonder me iets te zeggen en pas jaren later zei hij me dat die rol mijn beste rol ooit was.

Na die première zei hij niets, want wat zou er gebeurd zijn als hij toen had gezegd: Het is fantastisch. Jólanka, het is werkelijk verbluffend.

Ik zou achterover geleund hebben op dat succes. Het zou verschrikkelijk geworden zijn.

Dus avond aan avond vrat de onzekerheid me op, en avond aan avond schonk ik het publiek de mooiste voorstelling die ze dat jaar zouden zien. Gedragen door mijn onzekerheid, onder die blik van een oud-docent.

Anna kon zeggen wat ze wilde maar wat Han in zijn hoofd had als zij samen waren en hij schilderde, en waarvan de echo onophoudelijk klonk: Het is niet mooi, het is niet goed, er zit geen leven in.

Ze zei: Ik zie liefde.

Maar dat had ze zelf bedacht. Dat wilde ze zien. Zo lang hij dat kon voelen kon hij ook geen liefde schilderen.

Han wilde iets vangen wat zij niet losgelaten had. Een vogeltje dat weg fladderde uit haar blik, zo het doek op. Dat kan gebeuren, dat hebben we daarna gezien. Zo was het tussen Han en mij.

Maar Anna liet geen vogeltje los, ze wachtte tot het

kindje ging huilen, dan had ze een goede reden om even de kruk te verlaten. Moederschap versus kunstenaarschap. Had Han dat ook? Hij was een vader, maar het schilderen kwam op de eerste plaats. Voelde Jac dat? Ik denk het niet. Het was iets wat alleen hij voelde, als vader, als kunstenaar.

Zo zaten ze in die kleine woning, de muren schoven naar elkaar toe.

Een keer heeft hij me verteld hoe het voelde bij Anna: Alsof ze mijn neus snoot.

Een vrouw die voor haar man zorgde als voor een kind. Als een moeder die een snottebel wegpoetst. Han wilde een vrouw die hem zag als kunstenaar.

Daarin vond hij mij.

MADONNA MET KIND

T och was het een schilderij waar Anna voor poseerde dat ons bij elkaar bracht. Mijn man reikte een prijs uit, want ja, ik was getrouwd. Bram. Mijn man, al een hele tijd. Vanaf mijn jeugd, maar dat verhaal komt misschien nog. We waren getrouwd, punt.

Voor de mensen daar aanwezig was hij Abraham Bredius, de naam die op de uitnodiging stond en op het bord in de hal.

Het was op de kunstenaarssociëteit, de naam van die plek is me ontschoten. Zal Latijn geweest zijn. Je kent het wel: statig maar ook stoffig gebouw, hoge ramen. Van die zuilen, grauwe witmarmeren vloeren, houten lambrisering, een toog tegen de achterwand. Schilderijen. Een biljart. Voornamelijk mannen. Sigarenrook, een paar mannen die pijp roken.

Het schilderij heette *Madonna met kind*. Onmiskenbaar Anna, die treurige donkere ogen, gericht op haar kind.

Zorgzaam en zorgelijk, die twee gingen bij Anna hand in hand. En dat kind? Het zou Jac kunnen zijn, dat weet ik niet. Een vrolijk jongetje, juist onbezorgd, zoals het kind van Madonna hoort te zijn. Speels.

Waar haalde Han dit beeld vandaan? Waarom een Madonna met kind? Ik weet dat hij nog niet in Italië was geweest, toen. Maar hij las niks anders dan boeken over Caravaggio, de meester. Veel later liet hij me een schilderij van hem zien: *Madonna met kind*, een bloot jongetje dat net leert lopen, zo staat het kind afgebeeld. Aan hun voeten kronkelen slangen, zoals ik ze later in brons zag kronkelen, in een beeld.

Deze Madonna – wie staat er rechts op het doek toe te kijken, de handen ineengevouwen? Sint-Anne. De moeder van Maria, de grootmoeder van Jezus. Ze kijkt toe, streng en bedachtzaam. Doet Maria het wel goed? Laat ze die jongen niet te vroeg los? Gaat hij vallen?

Ik weet dat Han dit werk in zijn hoofd had toen hij aan zijn eigen Maria begon, met Anna op de achtergrond. Zijn vrouw, met de blik van een controleur. Natuurlijk was dat zijn eigen blik, de kunstenaar die met de ogen van de criticus naar zijn eigen doeken kijkt. Vernietigend.

En boven Anna's hoofd een aureool, boven Maria ook. Twee heiligen met een naakte jongen, kwetsbaar en wankel. Caravaggio voelde dat wel aan: moeder en grootmoe-

der vastgelegd door de kunstenaar, en Jezus die zijn eerste stappen zet.

Er is een kapelletje hier verderop, een stuk het dorp uit, aan de andere kant, tegen die heuvelrug aan. Het staat op een driesprong. Zo'n klein kabouterhuisje met een deurtje waarvoor ik moet bukken en een puntdak erop. Nog net geen dakpannen van marsepein, een schoorsteen van zuurtjes. Katholiek, dat is het zichtbaar maken van geloof. Maria en Jezus zijn overal. Schilders lopen ermee weg en dat begrijp ik wel.

Dat kleine Franse kapelletje met Maria, ze heeft haar handen opengevouwen, onschuldig, het is haar allemaal overkomen. Nu Jac weer vertrokken is kan ik er wel naartoe lopen.

Ik was er voor het laatst een maand geleden, denk ik. Het regende en toen de bui steviger werd school ik in de deuropening, ik durfde niet goed naar binnen. Er brandde een kaarsje, eentje slechts. In het bakje waar je een muntje in kunt doen voor de kaars, lag helemaal niets, en toch brandde er een kaarsje, alsof die daar altijd brandt.

Een mooi beeld, vond ik. In de landerijen, tussen die gele bloemetjes en die paar rooie koeien verderop. Niemand die hier langs kwam. Ik keek naar de regen en zag de lucht in het westen weer opklaren en toen het helemaal droog was stak ik zelf ook een kaarsje aan, en dacht ik aan Han. Zelfs nu het te laat was.

Straks ga ik er even kijken, bij dat kapelletje.

Met die prent van Caravaggio in zijn achterhoofd werkte Han en met die gedachte in zijn hoofd werd het schilderij tentoongesteld, en won het tot zijn verbazing een prijs.

Het was 1924, lang geleden maar het staat me nog duidelijk bij. Ik ging met Bram mee naar een prijsuitreiking, want dat was het voor ons. Dat soort dingen kwamen vaker voorbij, Bram zat niet in dat wereldje, hij was het wereldje. Hij werd voor van alles gevraagd, artikelen schrijven, exposities openen, spreken op bijeenkomsten, zelfs als de koningin erbij was, en nu dus een prijsuitreiking, en Han won.

De winnaar is, hoor ik Bram nog zeggen: Jan van Meegeren.

Ik heb nooit gedacht dat hij dat met opzet deed – Jan.

Hij zei het echt en Han had een eerste slag te pakken. Hij verbeterde hem zachtjes, zonder dat de anderen het konden horen: Han, het is Han van...

En Bram zei, op een joviale manier die hem kenmerkte: Han, natuurlijk. Han van Meegeren met zijn verdienstelijke inzending die door de jury vrijwel unaniem wordt geprezen. Bravo!

Praten kon hij wel, de woorden verlieten soepel zijn mond, de juiste gebaren erbij. Juiste houding. Het juiste gewicht aan het moment. De mensen in de zaal applaudisseerden, ik ook, en Han kreeg van mijn man een gou-

den medaille omgehangen die ik later bij Han onder in de schilderskoffer terugvond, de vlekken erop.

Han keek naar zijn publiek, eerst naar de mensen vooraan, een beetje schuchter, toen naar de tweede en derde rij, en toen keken we elkaar voor het eerst aan. Ik zat rechtop en klapte ook, maar zachter dan de andere mensen. Onze blikken kruisten elkaar en bleven een moment hangen, en later zei Han daarover dat toen de weegschaal doorsloeg. Welke kant op, dat zei hij er niet bij.

Die middag wist Han precies welke kant hij op moest: naar de bar. Zijn vriend en impresario Theo droeg het schilderij en duwde Han tussen de mensen door, een borrel halen. Han kreeg schouderklopjes, felicitaties.

Theo riep: Laat hem erdoor, de nieuwe Vermeer!

Het publiek kon het wel hebben, dat waren kunstkeners of zogenaamde kunstkeners, het verschil is vaak moeilijk te duiden. Ik stond daar al in een hoek bij een grote ronde tafel, samen met Bram, die nipte van zijn jenever. Hij had zijn pijp aangestoken. Donkere wolkjes rook stegen op naar het plafond. Han en Theo bestelden drank, maakte niet uit wat. Theo zette het schilderij van de Madonna met kind op de tafel en toen zag Han de kleine Picasso naast de open haard hangen. Toen wist hij wat hij moest doen. Hij haalde de Picasso van de muur en hing zijn *Madonna met kind* op die plek. Ze proostten, tevreden.

Bram had alles gezien. Hij zei: Dat moet een klap voor de meester zijn.

Even vertwijfeling bij Han, bedoelde hij Vermeer als meester of Picasso.

Han zei: Dit is toch veel beter.

Bram legde een hand op zijn schouder, zoals een vader bij een zoon kan doen, of een meester bij een leerling. Hij zei: Het debuut van Picasso maakt plaats voor het debuut van Van Meegeren.

Han keek naar zijn schilderij, volkomen vol vertrouwen. Niets of niemand kon hem vertellen dat zijn werk niet op die plek kon hangen, ik zag het aan hem.

Maar Bram zei: U zult met me eens zijn dat...

Hij maakte zijn zin niet af. Bram had hetzelfde vertrouwen, maar dan in de vernieuwende meester uit Spanje. Enerverend en levendig. De toekomst van de schilderkunst.

Han zei: Met alle respect...

Want hij wist wie hij voor zich had, en toen kwam ik bij de twee staan. Han keek me voor de tweede keer aan, en ik keek even vluchtig naar de Madonna.

Ik wachtte, met opzet. En toen zag Han het. Hij noemde een paar van mijn rollen op: Ophelia, Antigone, Cleopatra, en ik legde mijn hoofd tegen de schouder van Bram en moet zoiets gezegd hebben als: En buiten werktijd gewoon mevrouw Bredius.

Natuurlijk was ik gewend aan die blikken, aan die ogen. Ik wist dat de mensen me gezien hadden in die rollen, dat ze mijn foto's in de kranten zagen, en ook wist ik hoe ik mezelf daartegen kon beschermen. Daar had ik Bram voor. Later zou Han erom vloeken, dat gebaar en die tekst. Mevrouw Bredius. Maar we waren nog niet zo ver dat ik dat kon veranderen.

Ik kon de discussie echter niet stoppen, en dat kwam door Theo, die zich voorstelde als Theo van Wijngaarde, impresario.

Van Han natuurlijk. Hij wilde ook een graantje meepikken. Han voelde dat hij iets moest doen, ik zag het aan hem. Hij pakte de Picasso op en zei: Dat verft een kind van tien.

Theo bracht er iets tegenin, zo van: Kom kom Han, niet zo bekrompen. Hij wilde de feestelijke sfeer niet bederven.

Bram zei: Schoonheid is niet per se het criterium van kunst.

Die woorden zouden Han lang bijblijven, omdat ze volstrekt botsten met zijn beleving, al vanaf het moment dat hij voor het eerst een tekening maakte, leerde schilderen, en ook van toen hij Jac meenam naar het Mauritshuis om de Vermeers te laten zien. Hij wilde de jongen schoonheid laten zien. Geen gekrabbel.

Ik mengde me ook in het gesprek. Ik zei: De kunstenaar zoekt niet, hij vindt.